

The background of the entire image is a sepia-toned illustration. The top half shows a scene with several men in traditional Persian or Central Asian clothing. One man is seated on a low box, another stands to his left, and a third is seated in front of him. To the right, a man stands next to a horse, while another man sits on the ground in front of the horse. The background of this illustration is filled with faint, handwritten Persian script. The bottom half of the image shows a large, cylindrical minaret with intricate blue and gold tilework, set against a warm, golden sky. In the foreground, there are low, tan-colored walls and other architectural elements of a city, including a domed building in the background.

XIVA XONLIGIDA SOLIQ TIZIMI TARIXI VA TARIXSHUNOSLIGI

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYA VAZIRLIGI
TOSHKENT DAVLAT SHARQSHUNOSLIK UNIVERSITETI**

Abduxalilova Aziza Erkinovna

**XIVA XONLIGIDA SOLIQ TIZIMI
TARIXI VA TARIXSHUNOSLIGI**

Monografiya

TOSHKENT–2025

UO‘K: 94(5)(575.1)

KBK: 63.3(5O‘zb)

A12

Abduxalilova A.E.

Xiva xonligida soliq tizimi tarixi va tarixshunosligi [Monografiya] / Mas’ul muharrir: Doniyorov A.X. – Toshkent: “TDSHU” davlat muassasasi 2025. – B.148.

Mazkur monografiyada Xiva xonligi Qo‘ng‘irotlar davri soliq tizimi tarixiy hujjatlar asosida tahlil qilingan. Shuningdek, soliq tizimining tarixshunosligi va manbashunosligi yoritib berilgan.

Mazkur monografiyadan bakalavr bosqichi talabalari, magistr, o‘qituvchi va ilmiy izlanuvchilar, qolaversa, boshqa ushbu sohaga qiziquvchilar foydalanishi mumkin.

UO‘K: 94(5)(575.1)

KBK: 63.3(5O‘zb)

Mas’ul muharrir:

Doniyorov A.X.

tarix fanlari doktori, professor

Taqrizchilar:

I.M. Haydarov	Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti dotsenti, DSc.
X.T. Fayziyev	Temuriylar tarixi muzeyi direktori, tarix fanlari nomzodi

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti Ilmiy Kengashining 2025 yil 1-martdagi 7-sonli bayonnomasiga asosan nashr etishga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9910-8777-3-5

© Abduxalilova A.E., 2025

© “TDSHU” nashriyoti, 2025

MUNDARIJA

KIRISH	4
I BOB. XIVA XONLIGI SOLIQ TIZIMI TARIXSHUNOSLIGI VA MANBASHUNOSLIGI.....	6
1.1. Xiva xonligida soliq boshqaruviga doir tarixiy manbalar tasnifi va tahlili.....	6
1.2 Xiva xonligi soliq tizimi tarixshunosligi.	16
II BOB. SOLIQ SIYOSATINING NAZARIY-HUQUQIY JIHATLARI VA UNING MANBALARDA AKS ETISHI	36
2.1 Yerdan olinadigan daromad solig‘i	36
2.2 Zakot undirish tartiblari va uning amaliyoti.	58
2.3 To‘lovlar va yig‘imlar.....	72
III BOB. MANBALARDA XIVA XONLIGI SOLIQ TIZIMI O‘ZGARISHLARI VA ISLOHOTLARI BAYONI.....	87
3.1. Xonlikda yangicha soliq munosabatlarining shakllanishi.	87
3.2. XX asr boshlari Xiva xonligi soliq tizimi islohotlari, tamoyillari va sarf etilishi.....	103
XULOSA.....	126
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.....	128
ILOVALAR.....	136
ATAMALAR IZOHLI LUG‘ATI.....	144

KIRISH

Globallashuv natijasida jahon mamlakatlarida kechayotgan iqtisodiy integratsiya jarayonlari soliq tizimiga sezilarli ta'sir o'tkazmoqda. Dunyodagi ko'pgina yirik inqirozlar davlatlarning noto'g'ri makroiqtisodiy siyosatlari yoki iqtisodiyotni yetarli darajada nazorat qilmasliklari oqibatida sodir bo'lgan. Shu sababli makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, tez o'zgaruvchan davrda fiskal siyosatni to'g'ri yo'lga qo'yish davlatning rivoji uchun muhimdir. Chunki davlat iqtisodiyotni tartibga solishda fiskal va monetar siyosatdan foydalanadi. Shu jihatdan, soliq siyosatining tarixiy asoslari, tarixiy manbalarda aks etishi, fiskal siyosat hujjatshunosligi va uning o'ziga xos jihatlari aniqlash, fiskal tizimga oid manbalarni ilmiy tadqiq qilish orqali ehtimoliy muammolarni oldini olish imkoniyati shakllanadi.

Bugungi kunda dunyoning rivojlangan mamlakatlari yetakchi ilmiy tadqiqot muassasalarida¹ Markaziy Osiyo o'rta asr davlatlari, ularning iqtisodiy tarixi, fiskal va monetar siyosati, ularning manbalarda qayd qilinishiga qiziqish ortib bormoqda. Jumladan, Avstriya Fanlar Akademiyasi Eronshunoslik instituti tomonidan qozilik va arzdosht hujjatlari, soliq va yig'implarda yasovulboshi ishtiroki, shuningdek, Rossiya imperiyasi bosqinidan keyingi davrlarda shariat tartiblarining o'zgarishi masalalari tadqiq etilmoqda. Bu boradagi tadqiqotlarni rivojlantirish, manbalar bilan ishlash orqali hududga oid ma'lumotlarni yanada boyitish va aniqlashtirish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Yangi O'zbekiston sharoitida mamlakatning butun soliq tizimini keng ko'lamli isloh qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilayotgan bir davrda, davlat soliq siyosati samaradorligini oshirish, bu boradagi soliq qonunchiligini soddalashtirish, soliq barqarorligini ta'minlash masalasi jamiyatdagi muhim vazifaga aylanmoqda.² Ushbu vazifani samarali amalga oshirish, bu jarayonda nafaqat jahon tajribasi, balki mintaqa soliq tizimining tarixiy ildizlariga tayanish, tarixiy tajribani tadqiq etish va uning samarali jihatlari sohaga tatbiq etish ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Chunki soliq siyosati davlatning barqarorligi va uzluksiz rivojlanib borish

¹ Research Institute for inner Asian Studies Bloomington, Indiana University, United States; Cambridge University, Oxford University, United Kingdom; Высшая школа экономики, Москва, Rossiya; Institute of Iranian Studies, Austrian Academy of Science; Kyoto University of Foreign Studies, Japan, Area Studies Tsukuba, Japan.

² 2020-yilda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksi yangi tahririda soliq turlari soni 13 tadan 9 taga qisqartirildi.

asosi hisoblanadi. Shu jihatdan olib qaraganda, dunyodagi tez o‘zgaruvchan, murakkab vaziyatda soliq tushumlari barqarorligini ta’minlash³, “Soliqchi – ko‘makchi” tamoyili asosida ishlash tartibiga o‘tish⁴, soliq solish tizimini va bojxona tartib-taomillarini soddalashtirish, soliq yukini kamaytirish⁵ kabi dolzarb vazifalar mavjudligi, ushbu sohadagi ilmiy tadqiqotlarning muhimligini asoslaydi.

³ 2022 yil 16 mart kuni Prezident Shavkat Mirziyoyevning Davlat soliq qo‘mitasiga tashrif buyurib, soliq ma‘murchiligini isloh qilish va sohaga axborot texnologiyalarini keng joriy etish masalalari yuzasidan o‘tkazilgan yig‘ilishda so‘zlagan nutqi. <https://review.uz/uz/post/xalqimiz-qachon-rozi-boladi-soliq-kam-bolib-daromadi-oshsa-shavkat-mirziyoyev>

⁴ 2022 yil 16 mart kuni Prezident Shavkat Mirziyoyevning Davlat soliq qo‘mitasiga tashrif buyurib, soliq ma‘murchiligini isloh qilish va sohaga axborot texnologiyalarini keng joriy etish masalalari yuzasidan o‘tkazilgan yig‘ilishda so‘zlagan nutqi. <https://president.uz/oz/lists/view/5060>

⁵ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining tadbirkorlar bilan 2023-yildagi ochiq muloqotida belgilangan vazifalarni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi Qarori. <https://www.lex.uz/uz/docs/-6591947>

Abduxalilova Aziza Erkinovna

XIVA XONLIGIDA SOLIQ TIZIMI TARIXI VA TARIXSHUNOSLIGI

Monografiya

Muharrir: M.Talipova

Musahhih: N.Niyazova

Kompyuterda tayyorlovchi: B.Haydarov

Bosishga ruxsat etildi: 03.04.2025-yil

Bichimi 60x84 ^{1/16}. «Times New Roman»
garniturada raqamli bosma usulda chop etildi.

Shartli bosma tabog'i 9,25. Nashr h.t. 7.84

Adadi 100. Buyurtma № 03-04/325

«IMPRESS MEDIA» MChJ bosmaxonasida chop etildi.

Toshkent shahri, Qushbegi ko'chasi, 6-uy.